

Erkebispeskiftet i Lund 1177 og den skånske kirkelov.

Af A. D. Jørgensen.

Læseren af disse samlinger vil have lagt mærke til en lille, men såre indholdsrig afhandling af hr. prof. dr. Paludan-Müller, der forsøger at kaste et nyt lys over erkebispeskiftet i Lund ved Eskils frivillige fratrædelse (»to bemærkninger i anledning af prof. F. Hammerichs skrift o. s. v.«, 1: om Anders Sunesøns herkomst, Ny kirkehist. saml. III 425—34). Denne begivenhed er nu af så stor betydning for hin tids hele historie, den er så storslået i sine enkelte træk, og så indflydelsesrig for en lang fremtid, at det tilvisse lønner sig umagen at dvæle ved den og at søge forståelsen af den ad alle de veje, tidens ødelæggende hånd har skånet. Og især bliver det ønskeligt atter at gennemgå akterne, når alt som ved et trylleslag kommer til at stå i en ny belysning, ved at der som her gives begivenhedernes hele følge et andet tyngdepunkt og et næsten modsat udspring. Det er altid gavnligt på denne måde at vende tilbage til det første kildestudium, og selv om det nye lys da skulde vise sig at have været vildledende, vil det have bidraget sit til at fremkalde en drøftelse af forhold, der forhen fik lov til at stå hen som uimodsagte og uimodsigelige.

Den lærde forfatter har nu ganske vist i dette tilfælde fremsat en forklaring af erkebispeskiftet, der både er usædvanlig dristig i sig selv overfor en samtidig forfatter af så

stort værd som Saxe, og tilmed så godt som uforenelig med alt hvad vi ellers ved om hine tiders forhold; og det skal være hensigten med det følgende at levere et indlæg fra den modsatte side, for om muligt at hævde Saxes troværdighed og at godtgøre den indre sandhed i en af de mest storladne scener i vor historie.

Fortællingen om erkebiskeskiftet vil i det væsentlige være alle bekendt, som den findes hos Saxe. Eskil lod det komme til en højtidelig scene i Lunds domkirke, han nedlagde i kongens, bispens og stormændenes nærværelse sin værdighed som den nordiske kirkes primas og udnævnte ifølge pavelig fuldmagt, som legat, Absalon som den mest værdige til sin efterfølger. Absalon vægrede sig imidlertid på det bestemteste, modsatte sig ethvert mindeligt forlig og indskød sagen til pavens afgørelse. Denne kom da også nogen tid efter, og Absalon måtte under trusel af banstraf gå til Lund, medens dog også Sællands stift foreløbig blev under hans bestyrelse.

Prof. P.-M. antager nu, at Eskils plan at få Absalon til sin efterfølger, og Absalons vægring ved at modtage valget, ingenlunde havde sin dybere grund i at hin havde større tillid til hans kræfter, end han selv, men i en langvarig og hårdnakket kappestrid mellem to storætter, den sællandske Skjalm Hvides og den jyske Sven Trundsøns, Knud hertugs og Knud konges tilhængere. Eskil skulde nemlig have havt til hensigt at bane vej for sin frænde Asger, der nu var domprovst i Lund, til bispestolen i Roskilde, da forfatteren antager, at han af paven havde fået fuldmagt til også at besætte den, og fra Roskilde gik vejen da atter til Lunds højsæde. Denne plan var det Absalon kæmpede imod, så han først vægrede sig ved at modtage værdigheden, derpå fik udvirket, at det blev ham der kom til at besætte Roskilde bispestol (med sin frænde Anders Sunesøn).

Der synes nu ganske vist at være noget der taler for denne forklaring; den tilfredsstiller hovedtrækkene i det

historiske fænomen, og den stemmer kun alt for vel med de menneskelige lidenskabers løb, der så ofte begynder som rislende småbække, svulmer op til rivende strømme og larmende fosse, men ender som lavtløbende mudrede floder, der forpester luften omkring sig, indtil de forsvinder i det store hav der renser alt. Men der skal tilvisse vægtige og afgørende grunde til, før man bærer det over sit sind at udslette en så stor begivenhed af sit fædrelands eller overhoved af menneskeslægtens historie ved at lade den have sit udspring af den laveste skinsyge og iføre sig det ureneste hykleris dragt. Slige afgørende grunde er nu i virkeligheden ikke tilstede her; tvertimod, alt hvad vi ellers ved tyder hen på, at Saxes fremstilling i alt væsentligt er sand, og at de tvende store erkebispers forhold står rent og uplettet.

Når der her kunde synes at være dømt for hårdt både om Saxe og Eskil, for det tilfælde at prof. P.-M. har ret i sin fremstilling, må der ses hen til hele skildringen hos den store samtidige forfatter. Alle tildragelser i Lund i anledning af erkebiskeskiftet må da være fuldstændig forvanskede, thi Saxe kunde ikke være uvidende om de sande forhold, — med mindre Eskil og Absalon kan tænkes at have været istand til at spille en slig komedie tilende, som hele deres færd da måtte blive. Al den venlighed og kærlighed Eskil skal have vist ham; al den omhu Absalon til gengæld lægger for dagen for den svage olding; den dybe grebethed der sætter sit præg på alt hvad erkebispens foretager sig i de sidste øjeblikke her i fædrelandet, blandt hvis første mænd han havde havt sin plads i over en menneskealder; de ved deres naivitet næsten rørende forsøg han gør på at få Absalon til at forløbe sig, så han kunde komme til at binde sig til Lund, — alt dette er da enten historisk usandt eller hykleri.

Men hvad berettiger os da til at opkaste et så nærgående spørgsmål om Saxes troværdighed? Hvor har vi ellers noget bevis eller blot en berettiget mistanke mod

hans sandhedskærlighed? At han der, hvor afstanden i tid eller rum var for stor, er dårlig underrettet, vedkommer jo ikke denne sag; at han så forholdet til Tyskland fra et dansk standpunkt og derfor kun fremstiller den ene side af de politiske tildragelser ved Ejderen, ja at han i det hele er partisk for sit folk, sin konge og sin biskop, kan ikke undre nogen; men hvor har han forfalsket utvivlsomme kendsgerninger, eller hvor har han end blot vist frygt for at ytre en uforbeholden dom? Han er jo netop bekendt for sine fordomsfrie udtalelser om kirkelige og politiske spørgsmål; han dadler kong Valdemar, fordi han var påståelig og just ikke noget lyst hoved, og han bebrejder dronningen, at hun elskede falsk glimmer, og derfor trods de bedste rådgiveres mening fik sin datter forlovet med kejserens søn. Og hvad de rent faktiske træk angår, da synes alle undersøgelser mere og mere at bekræfte, at han med en sjælden troskab har gengivet alt som det var ham bekendt, indtil de mindste småting, f. ex. i beskrivelsen af togene til Vendland. Og hvorfor skulde han da netop her, ved erkebispeskiftet, dølge sandheden så aldeles? Han skrev jo for Absalon og Valdemar og tilegnede deres efterfølgere sit værk; hin skånske slægt var falden, og havde den gjort et sidste forsøg på at hævde sin stilling, som det prof. P.-M. forudsætter, hvad var der da ivejen for at fremstille det i sine sande træk, og vise hvorledes Absalon sejrede og fik sin vilje sat igennem, medens det nu dog ser ud, som om det var ham der bukkede under og under banstraf fik sin dom fra Vatikanet.

Men Eskils hele stilling henimod den tid, da begivenheden foregik, taler desuden afgjort mod enhver anden forklaring end den der fremgår af Saxes fortælling. Den gamle erkebisp var ikke mere nogen partigænger og hans slægts glans havde tabt sin bedårende indflydelse på ham. I omgangen med den hellige Bernhard og hans disciple og i sysselsættelsen med klosterstiftelser havde hans mægtige ånd fundet den hvile, ungdommens djærve stridslyst ikke

havde ladet ham smage på magtens tinde. Slægtens hæder var for ham gået op i fædrelandets og kirkens. I sin landflygtighed havde han lært at sætte pris på hjemmet og at beundre den sikkerhed, hvormed Absalon og hans konge førte rigets styre. Det skal da ogsaa mindes til hans ros, at han alt strax første gang Valdemar kom til Skåne for at opbyde ledning mod Venderne af hele sin sjæl sluttede sig til ham, såsnart han så det var alvor, ja endog truede alle dem der blev tilbage med kirkens ban. Hvormeget mere måtte han da ikke senere anerkende den ihærdighed, hvormed det engang opstillede mål blev forfulgt i gode og onde dage. Paven kunde derfor vistnok ogsaa med sandhed skrive til kong Valdemar, da det røre kirkestriden havde afstedkommet var stilnet af og han virkede for Eskils tilbagekaldelse fra sin landflygtighed, at «han var en mand af stor fromhed og forstand, kongen og sit fædreland inderlig hengiven»¹). Det viste han da ogsaa efter sin hjemkomst; thi ikke blot deltog han selv i erobringen af Arkon og i Absalons tog til Vagrien, så han følte sig ung igen i kampen mod hedningene — (og Saxes fortælling røber her overalt samtidens glade beundring for den elskelige olding, i hvem det gamle kæmpesind ligesom brødes med kloster-tanken) — men han skrinlagde ogsaa kong Valdemars fader og kronede hans søn i Ringsted, en handling der for bestandig gjorde udslaget for den nye kongeslægt. Der går idethele gennem alt hvad Eskil foretager sig efter sin syv-årige landflygtighed en afgjort tillid til rigets nye forhold; han gør hvad han kan for at befæste deres anseelse, og det er kun glimtvis mistanken mod ham luer op i kongens sjæl, den konges, der selv af sine venner får det vidnesbyrd, at han var sen til at glemme fornærmelser og såre ængstelig i at våge over sin magt.

Men selv om vi et øjeblik antager, at der under alt dette lurede hemmelige planer, som Saxe ikke har villet

¹) Helveg, d. d. kirkes hist. til reform. I, s. 408.

blotte, og at den mand, som man i Clairvaux næsten anså for en helgen, kun tænkte på sin slægts storhed idet han forlod riget, forat glemme al verdens magt og ære i sin klostercelle, — selv om så var, hvorledes skal vi da tænke os hans dybt lagte plan i sin helhed? Hvad opnåede han ved at få Absalon til Lund og Asger til Roskilde? Dog kun det at Absalon, en mand på neppe halvthundrede år, fik den højeste magt i kirken. Thi selv om Asger blev bisp i Roskilde, var dermed jo ingenlunde givet, at han senere skulde komme til Lund, selv om han overlevede den nye erkebisp, der vel neppe var synderlig ældre end han selv. Hvormeget kunde der ikke udrettes af Absalon før det skete, hvordan kunde ikke alle forhold forandre sig! Men det må indrømmes, at der alligevel var en mulighed for at Eskil kunde sætte pris selv på dette svage håb, der jo kunde styrkes ved uforudsete tilfælde, hvis det kun ikke blev aldeles uhjemlet, at der overhoved var tale om for ham at kåre en biskop i Roskilde. Det at han gør mine til ikke at bruge sin ret i Lund, indtil kapitlet udtrykkelig beder ham derom, tyder ikke på, at han skulde have isinde at gå endnu videre og pånøde et helt fremmed stift en biskop. Men alt dette var et aftalt spil mellem ham og kapitlet, vil man kunne svare. Men i så tilfælde kunde han ikke let gøre regning på, at kapitlet i Roskilde vilde opføre det samme spil med ham, thi det holdt med Absalon; man skulde tvertimod synes at det næsten måtte blive ham umuligt efter en scene som den i Lund at gøre brug af et nyt pavebrev i Roskilde. Dertil kommer endelig det usandsynlige, der efter denne antagelse stadig bliver tilbage, at det ikke skulde være Eskil, der dog til syvende og sidst har bestemt pavens afgørelse. Han var hans personlige ven og havde delt de onde dage med ham, medens Valdemar faldt fra, og Absalon satte de politiske hensyn over de kirkelige. Og når afgørelsen da kommer til Absalon »at efterleve under bans straf«, ligger det da

vel også fjernt at antage, at det er ham der har afnødt paven den tiltrods for Eskil og Valdemar.

Og nu selve kongens stilling! Er det tænkeligt, at Valdemar i en strid som denne, mellem to slægter, af hvilke den ene var uadskillelig sammenknyttet med ham og hans hus, medens den andens stilling var mere end tvivlsom, at han skulde have taget parti for Eskil? Og at han gjorde det bevidner ikke blot Saxe, men også Kytlingasaga; han troede nemlig, ligesom Eskil, at ingen uden Absalon var det store embed voxen¹).

Men når der således synes at være overvejende grunde for at antage, at en slig plan som den af prof. P.-M. antydede ikke har været tilstede i hint øjeblik, da Eskil overdrog Absalon sin værdighed i St. Lavrentiuskirken, og denne negtede at modtage samme, så bliver endnu den lærde forfatters påstand tilbage, »at hvad der da skete vil aldrig tilfulde forstås, sålænge man i den underlige strid alene ser på de to kirkefyrster, Eskil og Absalon: det er de to slægter der mødes i dem, og i baggrunden viser sig tydeligt de to helgener, hver paa sin side. Eskils ængstelige påtrængenhed for at fravriste Absalon samtykket går langt ud over det rimelige og naturlige, havde det alene været ham om en duelig eftermand for kirkens skyld at gøre; han må desuden have kendt forholdene altfor godt til ikke at indse det betænkelige i Absalons forflyttelse til Skåne. Og Absalons modstand er alvorligere, end at den lader sig forklare af hans forkærlighed for Sælland alene, eller af denne i forbindelse med hans frygt for de bryderier, han da kan have forudset fra Skåningernes side. Nøglen til begges adfærd ligger i slægternes forhold« o. s. v.²). For at klare dette, vil det altså være nødvendigt at betragte begivenhederne i deres sammenhæng, for at se, om der dog ikke må tilskrives de kirkelige og politiske forhold en

¹) Saxo, p. 916, 918, 925. Knytlingasaga, k. 125, p. 392.

²) Ny kirkehist. saml. III. 430 f.

sådan vægt, at både Eskils valg og Absalons vægring i følelsen af opgavens vanskelighed tilfulde kan forstås. Knudepunktet i denne overvejelse bliver da selvfølgelig ikke scenen i Lund, der er begivenhedernes krisis, det må snarere søges i erkebispens afrejse ved 1175, da han øjensynlig forlader riget med den faste beslutning at opgive sit embed, og det vil komme an på at bestemme grunden til denne beslutning.

Af Saxes ord, der her som så ofte er fyldige nok, men mangler bestemthed, ses det ikke med sikkerhed, om det var de senere politiske begivenheder, og da navnlig hans dattersønners deltagelse i Magnus's forsøgte oprør, der allerede dengang forudsås af erkebispens og foranledigede ham til at forlade riget for en tid, eller der var andre forhold i hjemmet som han ikke følte sig voxen. Hvad der imidlertid afgjort taler imod, at det var den første grund, er, at han senere synes fuldstændig uvidende om hvad der er foregået herhjemme, da han kommer til Ribe og her modtages med den efterretning, at der er opdaget en sammensværgelse og at hans dattersønner har forladt riget. Han fik endog et slagtilfælde og vovede neppe at bede kongen, med hvem Knud og Karl også var beslægtede, om nåde for dem¹⁾; hele vinteren derefter lå han syg og led meget af sorg over dette sammenstød mellem hans slægt og kongehuset. Derimod fortæller Saxe noget tidligere og uden forbindelse med alt hvad der vedkommer oprøret, at Eskil forlod riget med kongens vilje, skøndt denne nødigt så det; han trængte nemlig til ro, og den kunde han ikke finde i hjemmet, — »da ombyttede han det ubehagelige liv i fædrelandet med en frivillig landflygtighed, idet han ventede at få det bedre mellem fremmede end mellem sine landsmænd«²⁾. Men når

¹⁾ Saxo, p. 896, 903.

²⁾ Saxo, p. 890: *Eskillus, domesticis supra vires negotiis fatigatus — proficiscendi licentia a rege difficulter extorta — asperum patriæ convictum voluntariæ peregrinationis lenitate mutavit, jucundiorum rerum usum apud exteros quam inter cives habiturus.*

man hermed sammenligner det oprør der rejstes mod Absalon strax efterat han havde fået fast fod i Skåne, og når der ses hen til hvad det er bønderne vil opnå, afskaffelsen af bispetienden, helst tillige bispemagten, kan der vel neppe være tvivl om, at det jo er striden herom, der alt ulmede før Eskils afrejse og måtte forudses vilde ende med åben kamp.

Tienden i hele sit omfang, en tredjedel til kirken, en til præsten og en til bispen, var et led af allerstørste betydning i middelalderens kirkelige organisme, og kampen om den går gennem et århundrede, indtil den gennemføres og afgør kirkens overvægt i hele folkeudviklingen for lang tid. Ingen kæmpede så udholdende og tillige så heldigt for denne sag hos os som netop Absalon, ja han er endog at anse for dens egenlige bærer. Det er ikke vanskeligt at se hvad han tænkte derved. Det gjaldt om at danne en stand, som kunde være uafhængig af de andre i materiel henseende, og ved sin dannelse og hele retning være en bærer for alle ideelle interesser i folkelivet. Men dertil kunde kun kirkens mænd, der stod udenfor den idelige brydning mellem adel og almue være tjenlige. Medens bisperne ved embed og rigdom stod mellem rigets første mænd, var præsterne spredte over hele landet, nøje forenede med almuen, af hvilken de var fremgaaede, adskilte fra den ved et svælgende dyb, det »rene levned«, cølibatet, der trængte igennem tilligemed tienden. Det er let nok at påvise det mislige i denne stands oprettelse, tiden har siddet til doms over den, og nu forekommer alt hvad der minder om præstevælde os som utålelige bånd. Men når der ses hen til det danske folks tilstand i midten af det tolvte århundrede, da almuen var træg og ofte hellere forrådte landet end frelst det, da adelen kun pønsede på omvæltninger og kongefejder, så må vi takke gud for den biskop der grundfæstede kirkens magt og derved skabte en stærk patriotisk stand, selv om han derved måtte bøje den bondefrihed, der havde tabt sin højere berettigelse ved at svigte

sit kald. Striden i Skåne var i den henseende afgørende. Erkebispens havde nøjedes med et vederlag for sin tiende; bønderne vilde ikke forpligte sig til noget, men de vilde nok yde det nødvendige. Men det var ikke nok for Absalon, han vilde have slået fast som en ret, hvad der nu var en gave, thi ellers var bispemagtens fasthed bygget paa sand og vilde svigte ved første bedste lejlighed. Dette gennemførte han da også i en række blodige kampe i Skåne, som han havde gennemført det tidligere på Sælland, og senere ifølge sin erkebiskoppelige myndighed fastsatte det for Sønderjyllands vedkommende¹⁾. Senere sejrede det samme i Nørrejylland og på Fyn.

Men, vil man indvende, bispetienden var jo indført i Skåne ved lov før den kendtes på Sælland, og længe før Absalon kan antages at have haft en væsentlig indflydelse på forholdene i dette stift, nemlig i året 1161 eller 62²⁾. Dette har dog intet fast holdepunkt i de ældre efterretninger og beror sikkert på en stor fejltagelse. For at komme til klarhed i dette vigtige spørgsmål, der bliver afgørende for det andet om Eskils og Absalons forhold i det hele taget, vil det være nødvendigt at gennemgå ikke blot alt hvad der kan skaffes tilveje af ligefremme oplysninger om den skånske kirkelovs alder, men også hvad der ellers i nogen henseende kan have betydning for dens fastsættelse. Det naturligste er da først at henvende sig til håndskrifterne, der foreligger aftrykte og bedømte i prof. Thorsens og dr. Schlyters fortrinlige udgaver af skånske lov. De ældste håndskrifter giver ingen oplysninger i henseende til udstedelsestiden, først i to fra det 14de århundredes anden halvdel (det Ledreborgske Nr. 12 og det Stokholmske B 74) møder vi bestemte data³⁾.

¹⁾ Thorkelin, dipl. I, p. 60. sml. Helveg, a. st. s. 456 f.

²⁾ Helveg, s. 398.

³⁾ Thorsens indledning til Sk. I. 17 ff. 28. Sk. I. s. 88 anm. og s. 265. Schlyter, Skåne-lagen, s. XX, XXII og 379.

De forskellige tidsangivelser svarer her fuldstændig til dem under den sællandske kirkelov og falder ligesom disse i to rækker, således at de i den første bestemmer tiden i forhold til konge og bisp, de sidste i forhold til verdens skabelse og Kristi fødsel. At disse sidste er falske kan der ikke være tvivl om, de falder nemlig på år 1142; de to første stemmer derimod meget vel indbyrdes og med de øvrige historiske forhold. Stokholms håndskriftet har dem således: — »a siwtanda vintri waldemars konings oc ærchipiscob æschil hafthi fæm vintær oc thrætivgv varit ærchibiscop ofnæ scane»; det Ledreborgske siger: — »a syutændæ wintre waldemars konungs sithæn han war enwældugh konung oc ærkebiscop æskel hafthe waret fæm vintær oc fyritiughu ærchebiscop i skane.» — Valdemars syttende år er Oktober 1173—74 (Juli 71 kaldes under den sællandske kirkelov hans fjortende år), og da Eskil regner Avgust 1139 for sit første år som erkebiskop¹⁾, vil Avgust 1174 falde i hans 36te, og Juli 1174 — (thi dagen opgives til lørdagen før eller efter St. Jakobsdag) — vil altså svare til begge opgivelserne, forudsat at det sidstnævnte håndskrifts 45 år anses for en skrivefejl for 35. Hvorledes årstallet 1142 er fremkommen heraf er ikke godt at se; det er tydeligt, at de sidste tidsbestemmelser er senere tilsatte, og da af en i historien meget ukyndig hånd.

Herefter må da alt de ældre forfattere have anstillet deres beregninger, men udfaldet har været højst forskelligt. Medens nemlig Kornelius Hamsfort får 1173 ud af det (rimeligvis forledet til at foretrække dette for det følgende år ved den vistnok senere, efter sællandske kirkelov tilføjede slutningsbestemmelse af dagen, da den 28 Juli faldt på en lørdag i 1173) har de andre (Hvidtfelt o. s. v.) 1162, en mening der er antagen af alle de nyere forfattere, og hævdet af prof. Larsen med alle de grunde der kunde fremdrages. Dette bevis støtter sig dog i særdeleshed på Thorkelins text af kirkeloven,

¹⁾ Thorkelin, dipl. I, 245 f.

der skriver «Valdemars syvende» istedenfor «syttende år»¹⁾, og derved, skøndt atter med urette, lader slutte til 1162, der ligeledes uden vanskelighed kunde fås ud af tallet 1142 (LXII istedenfor XLII).²⁾

Men denne tidsbestemmelse, Juli 1174, har da også på det bestemteste medhold i selve loven og alle de historiske forhold. Den sællandske kirkelov blev givet tre år tidligere, og den bærer på flere steder præg af at være ældre og at have været til, da den skånske affattedes. Således har denne, der jo iøvrigt i alt væsenligt er næsten fuldstændigt ligelydende med hin, en bestemmelse om påske- og pinsehelgden som hin har glemt; omvendt kan det ikke godt tænkes at være gået til, da man ikke kunde have nogen grund til fra en fuldstændigere opregning af helligdagene at gå tilbage til en skødesløsere. Også på andre punkter er den skånske udførligere og omhyggeligere i sine udtryk³⁾. Af betydning synes også det træk at være, at den overalt siger «biskop» ligesom den sællandske, og ikke erkebisp. Modsætningen mellem den verdslige og den kirkelige lov i den henseende er især tydelig i de ældste håndskrifter, der stadig har erkebisp hist og biskop her, og den bør neppe, som prof. Thorsen antager, forklares ud af ældre kirkelove fra før erkebispedømmets tid (s. for-

¹⁾ Det ældste håndskrift der har denne afvigelse er fra 1430, s. Schlyter, Skånelagen, s. XXVII, CLXXXI og 379.

²⁾ Thorkelin, danske kirkelove, s. 12: «a siunde vinthri V. k. si-
than han var envaldugher k. och ercheb. E. haffde fæm v. och XXX
væreth e. i Skanæ. Larsen i Juridisk tidsskr. 13, 2, s. 253, og 15,
1, s. 10. — Scriptorum rer. Dan. I, 279 og Hvidtfelt 1, 107. Val-
demars syvende år vildekunne forstås om 1162, hvis der ikke ud-
trykkelig havde stået hans syvende år som enevældig konge, thi det
regnes fra slaget på Grædhede, som det fremgår af mange steder.
(Sml. Script. r. D. I, 426).

³⁾ Sml. § 13 i Sk. k.: en præsts mishandling sagsøges som helgd-
brud, ligesom mishandling af forældre o. s. v. Endvidere slut-
ningen af § 5, §§ 12 og 25 (Thorsens udgaver).

erindringen s. 14); den synes naturligtst at kunne være indkommen ved at kirkeloven er affattet efter den sællandske.

Desuden taler Absalons stilling til begge kirkelovene på det bestemteste for dette tidsforhold. Originalen til den skånske siges udtrykkelig at have båret både kongens, Eskils og Absalons segl, ligesom den sagdes at være givet med Valdemars samtykke ¹⁾; men hvad skulde bevæge Absalon til at få vedtaget en kirkelov i Lund, der endnu ikke var vedtagen i Ringsted, og hvorledes kunde han tro, at Eskil kunde eller vilde gennemføre i Skåne, hvad han ikke mægtede, eller ikke anså tiden for passende til på Sælland?

Herimod vil der nu indvendes, at lovene jo var givne til fordel for bønderne og afnødte bisperne af kong Valdemar; men hele denne opfattelse af deres betydning strider fuldstændigt mod det uomtvistelige forhold, at tiendens indførelse, der er disse loves egenlige indhold, var bispedømmets sejr og almuens nederlag. Tidligere lønnedes bispem, eller han lønnede sig rettere sagt selv, af en uendelighed af bøder og gaver²⁾; de skulde nu indskrænkes mod at tienden svaredes af alt. Det er det loven vil; den sætter bestemte grænser for bøderne og ordner det vigtigste angående den kirkelige rettergang, men ender med bispetienden. Vel er det nu så, at alle håndskrifter af begge kirkelove indledes med at sige, at «denne ret sættes på

¹⁾ Thorsens Sk. I. s. 89: — «the gamblæ skra thær ærchibiscup æskil oc biscop absalon mæth waldemar kunungs gothwilia gafæ skanungum thær i lund liggir ök therra incigle fore». — 1257 påstår Kristoffer, at erkebisp Jakob Erlandsen «impugnat statuta Scaniensum, quæ dicuntur Skraa, vallata sigillis regum et quorundam prælatorum, qui pro tempore fuerunt in Lundensi ecclesia». Script. r. D. V, 588.

²⁾ Allerede Adam af Bremen klager derover: «verum baptismus et confirmatio, dedicationes altarium et sacrorum benedictio ordinum apud illos (Nordmannos) et Danos care omnia redimuntur. Qvod ex avaritia sacerdotum prodisse arbitror, quia barbari decimas adhuc dare aut nesciunt aut nolunt, ideo constringuntur in ceteris, quæ deberent gratis offerri». Skoleudgaven s. 205.

målstævnet i Lund (Ringsted) efter alle Skåningers (Sællandsfarers) bøn, fordi retten før var for hård»; men man må her huske på, at det ældste af disse håndskrifter er fra slutningen af det 13de århundrede. Dengang havde den skånske kirkelov opnået en stor betydning, idet den var bleven brugt i kampen mellem Kristoffer og Jakob Erlandsøn; kongen skrev til Skåningerne, at de skulde stå på deres gamle skrå, som erkebispens forkastede som ukanonisk, og dennes broder Nils der var gældkære (lensmand) i Lund, men stod på kongens side, lod tage afskrifter af den til alle herreder, for at bønderne ifølge lovens slutning kunde værgе sig med den («vm skil vm logh bøndør ok biscop, tha skal thæssi script therra mællin skiliæ»¹). Disse afskrifter var det da ventelig der fik den ovennævnte indledning, rimeligvis med den i flere håndskrifter bevarede tilsætning: (efter alle Skåningers bøn) «mæst mæth thorthæ gælkyræ». Disse ord røber nemlig tydelig nok hensigten; den verdslige embedsmand vilde fremstille sig som bøndernes beskytter og vilde give det et historisk forbillid: således havde kongerne og deres mænd altid været på bøndernes side imod prælaterne. — At dette nu er en historisk usandhed, og at særlig Thord gældkære var en mand der var Absalon meget hengiven, kan man ved at gøre flygtigt bekendskab med Saxes udførlige beretninger om de skånske stridigheder få at se. Det var da også en historisk usandhed, at kirkeretten havde været hårdere før, «altfor hård»; dette udsagn er, som så mange lignende, fremgået af stridens hede, der som oftest smelter historiens faste former og giver dem et udseende, der svarer til øjeblikkets behov. Nils Erlandsøn har ret i, at det hans broder vil hyde bønderne, er langt hårdere end det kirkeloven har, og når den lærde erkebisp forsikrede, at alt det han vilde, var ældgamle love der kun skulde fornyes eller føres ud i livet, lå det nær nok at sætte den anden påstand her-

¹) Thorsens Sk. l. s. 89 og Script. r. D. V, 591.

imod, at hin gamle lov til sin tid var fremkommen som et forlig mellem kirken og bønderne (med kongen), der var en stor sejr for de sidste. Men det bliver ikke desmindre en historisk usandhed, der ikke bør henstå upåtal, om den så er nok så gammel.

Men hermed falder da også hovedgrunden til at forfatterne har holdt på kirkelovens udstedelse i et så tidligt år som 1161 eller 62. Var disse loves vedtagelse en sejr over bisperne, da måtte den nærmest være afnødt Eskil først, og hvad var da naturligere end at tænke på det øjeblik, da han måtte forlade landet «efter at have gjort kongen store indrømmelser»; thi således fortolker Helveg efter disse forudsætninger i sin «kirkehistorie til reformationen» (I, 398) følgerigtigt Saxes ord ved denne lejlighed. Men dette er dog sikkert ikke dennes mening, han taler ikke om «indrømmelser», endnu mindre antyder han det mindste om loven; han taler kun om «gaver» (i jordegods, beneficia), som kirken havde fået ved de hedenfarne kongers gavmildhed, men nu mistede for bestandig¹). Valdemar tænkte desuden neppe så langt, at han skulde have benyttet en prælats forlegenhed til at afnøde ham en kirkelov, selv om den virkelig havde været til fordel for almuen, han så på det, der lå nærmest for, og tog kirkegodset. Hvorledes skulde det desuden forklares, at Absalon en halv snes år senere lod sig afnøde den samme indrømmelse? Antages det, at kongen 1162 havde syn for slige sager, kunde han da ikke formå Absalon som sin ven til at gøre den samtidigt; og når det ikke skete, var der da sandsynlighed for at det vilde lykkes ham så længe bagefter?

Sagen er simpelthen denne, at de to kirkelove er bispemagtens verdslige grundlove, det den støtter sig på i sin bedste tid, og det, den vistnok burde have nøjedes med

¹) Saxo, p. 772: siquidem beneficia, quæ superiores reges sacris ædibus religiosa liberalitate detulerant, regiæ potestati præter fas potienda restituit. Qvod parum licite gestum postera regum usurpavit autoritas. Sml. Grundtvigs oversættelse, 2den udg. s. 653.

for stedse. Absalon får først sin vedtagen 1171 ved Valdemars hjælp, efterat deres magt var dybt rodfæstet her på øen, og tre år senere får Eskil sin vedtagen i Lund, uden tvivl efter Absalons tilskyndelse og med hans underskrift. I denne underskrift, hvis form vi desværre ikke kjender, lå der vistnok endel mere end et vitterlighedsvidnes. Den synes at antyde en forståelse mellem de to bisper. Vi har et par gavebreve, det ene udstedt af kongen, det andet af Absalon, i «vor hovedstad Lund», den 25de Febr. 1174 (s. Thorkelin, dipl. I p. 36 og 56); blandt Absalons vidner er Knud konge og domprovst Asger, medens erkebisen ikke nævnes; også det synes at tyde på et nærmere personligt forhold mellem Eskil og Absalon ved denne tid, et forhold, af hvilket erkebisen da uden tvivl har fattet sin beslutning med hensyn til sin efterfølgelse.

Det kunde her endnu synes uforklaret, hvorledes man da har bevæget Skåningerne til at vedtage denne kirkelov og «love bispetiende», siden de dog senere gjorde sig så stridige imod den. Men der var i og for sig ikke noget egenligt spring i udviklingen ved at ordne forholdet således. Bispernes stilling var i politisk henseende særdeles fremragende; ligesom Absalon stadig var Sællændernes selvskrevne fører, således erkebisen Skåningernes, og også jydsk bisper nævnes jævnlig som høvdinger for større afdelinger af ledingsflåden. Bispedømmets indtægter var store, og de blev neppe synderlig større ved tiendens indførelse, det var kun udredelsens måde der var meget forskellig. Tidligere betalte den kirkelige handling, relikvierne og synderne, nu skulde skatten udredes af alt hvad naturen gav; det første stemte med de verdslige loves tankegang, det sidste med de religiøse. Der er da ikke noget ivejen for at tænke sig, at Absalon med sin personlige indflydelse kunde få Sællænderne til at vedtage denne lovforandring, eller at Eskil kunde få Skåningerne til det samme, før spørgsmålet var bleven genstand for nogen egenlig strid. Det var da vistnok først bagefter, at mistornøjelsen kom rigtig frem, da

Magnus Erikson og hans tilhængere satte sig i forbindelse med alt hvad der var fjendtligt mod kongen og det bestående, ligesom der jo udtrykkeligt siges, at han skrev åbne breve til Skåningerne, hvori han lovede dem «frihed»¹⁾.

Af denne sagernes stilling synes da Eskils afrejse 1174—75 (tiden kendes ikke nærmere), og hvad derefter fulgte, tilstrækkelig at lade sig forklare. Han havde ikke ventet denne modstand og den uro der nu rejste sig rundt omkring; mere end nogensinde før længtes han efter klosterets ro, og Saxes ord passer fortrinligt hertil: han befandt sig ikke vel imellem sine landsmænd. — Da fattede han den plan for enhver pris at løse sit forhold til den nordiske kirke og ved sin personlige indflydelse nøde paven til at tilstå ham denne bøn, som han alt engang før havde afslået ham. Det måtte, som tidligere omtalt, stå klart for ham, at der kun var en mand i Danmark, der var embedet voxen, som det nu var, med alle øjeblikkets vanskeligheder, og han var neppe noget øjeblik i tvivl om, at han burde vælge ham til sin efterfølger, hvad enten det nu blev kapitlet eller paven han skulde anvende sin indflydelse på i den retning. Og paven valgte da den for Eskil hæderligste vej, idet han gjorde ham til legat og overdrog ham at kære sin eftermand blandt de danske gejstlige.

Således finder da formentlig Eskils holdning i Lund sin fulde forklaring; han har i den grad sat sin lid til Absalon, at han ikke vil skilles ved den tanke, at han skal give efter, det koste hvad det vilde. Derfor lokker og truer, derfor bønfalder han ham med tårer, at han skal påtage sig det store hverv; men forgæves. — Thi Absalons vilje er ikke mindre udpræget, og også han synes at have havt fuld føje til sin vægring.

¹⁾ Saxo p. 907: *Aperta Scaniensibus scribebatur, regem super complurium oppressione calumniis, cunctosque ad bellum cum eo gerendum exhortans, Magnum repetendæ libertatis auctorem habituros.*

For Absalon stillede forholdene sig nemlig således. Skåningerne stod så at sige under våben mod en lov, som idetmindste han ikke mere kunde tage tilbage. Modstanden i denne form og med denne heftighed var ham uventet, ikke mindre end den havde overrasket Eskil. Dertil kom de indre forhold i det hele taget, som de havde stillet sig i de senere år; Magnus's oprør ulmede uidentvilt på flere punkter, foruden i Skåne og Halland vistnok særlig i Jylland; — således rejser der sig for eksempel få år efter en modstand mod at hylde Knud på Urnehoved thing. En mængde nidviser om dronning Sofie, der er bevarede lige til vore dage, tyder på, at kongehuset ikke var særlig afholdt; Tove og hendes søn Kristoffer ansås uidentvilt for forurettede ved Knuds kroning, og Valdemar selv dadles bittert i folkevisen for sin hårdhed mod sin søster og hendes ulykkelige elsker, den fangne modkonge Buris¹⁾. Af Saxes fortælling ses, at Valdemar selv anså sit liv og sin trone for alvorlig truet netop i disse år, og at det kun var Absalons klogskab og kraft, der holdt alt gående og i rette øjeblik stedse kom til at slå det afgørende slag. Men ikke mindre mislig var vor stilling bleven udadtil. Freden med Venderne havde vist sig at være af ringe varighed; intet tog var afgået dertil i flere år, rimeligvis fordi de indre forhold optog kongens og bispens hele opmærksomhed; men i året 1176 var Absalon i den grad optaget af dem, at han tilbragte de ni måneder i leding (Saxo p. 877). Nu havde de befæstet flere punkter, særlig indløbet til Svinefloden, så at Oderen og dermed hele Pommern var spærret for de Danske. Samtidig gik de så vidt i deres overmod at tage et skib, der var bestemt til kong Valdemar med foræringer. Under disse forhold blev det nødvendigt at fortsætte den gamle kamp, for om muligt endelig engang at få den ført til ende. Valdemar forbandt sig med Henrik Løve og i året 1177 begyndte krigen igen på alle

¹⁾ S. Grundtvig: Danmarks gamle folkeviser III, nr. 121. 126—30.

punkter¹⁾. Men i denne kamp viste det sig altid påny, at det egentlig kun var Sællænderne og Sønderjyderne, der stadig kunde gøres sikker regning på; Skåninger, Fynboer og Nørrejyder svigtede ofte når der var godt begyndt, eller negtede rentud at deltage i ledingsfærden. Det var da mere end nogensinde uundgåelig nødvendigt for Absalon at beholde sit bispedømme med dets hengivne almue og stridslystne adel, der hvad øjeblik det skulde være måtte kunne bruges ikke mindre mod Skåninger, og måske Jyder med, end mod Vender og Tyskere; thi også bag Ejderen lurede der et stadigt fjendskab mod os. Opgav Absalon nu det sikre Sælland for det usikre, modvillige Skåne, — thi den højere værdighed kunde ikke friste ham —, da opgav han tillige alt hvad han hidtil havde udrettet, hele sin fortid og måske sin og rigets fremtid med.

Denne opgave følte han sig ikke voxen; på engang at trodse den skånske almue, de oprørske kongefrænder og Venderne, og det uden den samlede, vel organiserede sællandske styrke, måtte han anse for et altfor voveligt forsøg, hvis uheldige udfald kunde have de ulykkeligste følger for riget. Eskil så imidlertid i sin våde ingen anden udvej, en mindre udmærket personlighed vilde han ikke betro sit stift til, og han antog Absalon for at være istand til at overvinde alle vanskeligheder. Og denne anskuelse delte kong Valdemar, der desuden var glad overrasket ved at se sin mistanke mod Eskil, — at han vilde sætte Asger til sin eftermand, — forsvinde.

Således fremkom da den af Saxe beskrevne scene i Lunds domkirke, tilligemed de forhandlinger, der fulgte efter. Det vil da ses, at Saxe ikke uden grund lader Absalon beråbe sig på sin kærlighed til Roskilde stift og gøre bestemt modstand. Eskil nævner ham næsten modstræbende, han vil ligesom have, alle skal fatte forud hvad det

¹⁾ Saxo, p. 920. N. M. Petersen, togene til Venden i «annaler for nord. oldk.», 1838—39, s. 94, ff.

er han vil og være beredte på at støtte ham i det afgørende øjeblik, uden at Absalon på en tilsvarende måde kan samle sin modstand. Thi Eskil venter, at denne vil fremkomme, han siger udtrykkelig, at han ikke tvivler om at vedkommende af beskedenhed vil have betænkeligheder ved at modtage værdigheden, som han dog mere end nogen anden fortjener, ikke blot for sin nidkærhed i kirken, men også for sin djærvhed i kampen for fædrelandet. — Men Absalon kendte sikkert ligesågodt Eskils mening, som denne kendte hans, og kommer strax med sin indsigelse. Denne byrde, sagde han, var for tung, til at den burde lægges på hans skuldre; han vilde på ingen måde forlade den kirke, som han havde modtaget i Danmarks største trængselstid og nu ved den højeste anspændelse af alle sine sjæls- og legemsevner havde sat i den mest blomstrende stand, idet han ikke blot havde betvunget dens ydre fjender, men også forvanlet dens tidligere fattigdom til rigdom.¹⁾ Men hvorledes kunde Absalon tale tydeligere? Skulde han i nærværelse af Skånes kirkelige og verdslige stormænd og en stor del af almuen åbent udtale sin mistillid til deres troskab; var det ikke nok, at han fremhævede sit forhold til Sælland, der måtte være alle bekendt?

Nu indskød Absalon sin sag for paven, og Eskil svarede, at det nok skulde vise sig, hvem af dem der gjaldt mest på det sted²⁾. Imidlertid søgte han bagefter ved bønner og overtalelser at bevæge ham til at give efter; han viste ham kirkens guld og sine prægtige og talrige huskarle, der viste sig rede til at aflægge troskabsløftet til den nye erkebisp; men alt forgæves; selv med alt dette guld og disse stridsmænd vovede han sig ikke til den farlige kamp.

Men heller ikke Eskil eller kongen skiftede mening. Der afgik nogen tid efter sendebud fra kongen og Lunde

¹⁾ Saxo, p. 915—16.

²⁾ Saxo, p. 917: Tum Eskillus — dicebat, sensurum Absalonem, sua an illius vota plus momenti Romæ sint habitura.

kapitel til Rom for at bede om bekræftelse på Absalons valg; de lagde vejen over Clairvaux, hvor Eskil opholdt sig og fik en skrivelse med fra ham til paven. Absalon og Roskildenserne sendte derimod andre, der skulde virke i modsat retning.

Udfaldet var, at det kom til et forlig mellem de to modsatte anskuelser¹⁾; han skulde foreløbig forene de to embeder i sin person. Dette forlig svarer da også fuldstændig til begges ønsker, om det end pålægges Absalon som en tvungen sag, der ikke overlades til hans frie valg. Selv således tvivlede han måske om at kunne magte de vanskelige forhold, der altid mere tårnede sig op omkring ham og kongen. Men nu var der intet andet for end at vove forsøget.

Det behøver neppe at siges, at det lykkedes i alle henseender. Rimeligvis allerede i slutningen af året 1177²⁾ modtog han det erkebiskoppelige pallium af legaten Galandus, men allerede tidligere havde han som det synes forberedt sig på denne afgørelse. Samme år var nemlig Knud udnævnt til konge i Skåne og Halland³⁾, en titel, der vistnok lagde hele den verdslige bestyrelse i Absalons hånd, ligesom vi senere ser, at efter Valdemars død erkebispens indflydelse bliver aldeles overvejende i alle forhold. Alt var da forberedt på at kue Skåningerne i det afgørende øjeblik, og efter nogle års uroligheder stod Absalon på Lunde thingsted med samme myndighed som før ved Ringsted. Og samtidigt

¹⁾ Saxo, p. 925: *Qvi tametsi diversas atque contrarias res petitione complexi viderentur, ea tamen Romani pontificis industria sunt excepti, ut pari utraque sibi pro votis consultum gauderet.*

²⁾ Paludan-Müller hævder vistnok med rette dette år mod Velschows beregning (Ny kirkehist. saml. III, 433 f.). Det fremgår ikke blot af årbøgerne, men også af Saxes ord (— sendebuddene kom tilbage ved samme tid, som det store skisma endte, [Juli 1177], og legaten blev her vinteren over efter at have udført sit hverv, p. 925 —) og af et brev hos Thorkelin (p. 44), der er udstedt af erkebisp A. samme år Knud blev konge i Skåne (1177). Knytlingasaga siger, men vistnok uden nærmere hjemmel, at han blev viet ved fastetid (altså 1178).

³⁾ Script. r. D. I, 163. 242.

hermed undertryktes de sidste forsøg på en rejsning af den danske almue til fordel for kongefrænderne, medens Venderne fuldstændigt bukkede under for erkebispens våbenlykke, og deres fyrster modtog landene til len af Knud, der selv sad på sin trone uden den skygge af tysk afhængighed, der havde fulgt Valdemar siden mødet i Besançon. Således blev de nærmeste år efter erkebispestiftet, der tegnede så truende, fulde af velsignelse for konge og rige, og skøndt Eskil ikke så det sidste udfald († d. 6. Sept. 1182) kunde han dog gå i sin grav med den fulde overbevisning, at han havde gavnet Danmark ligesåmeget ved sin sidste gerning i fædrelandet, som ved hele sit dådrike liv.

Scenen i St. Lavrentiuskirkens kor, da Eskil forgæves bønfaller Absalon om at overtage den højeste værdighed i den nordiske kirke, er da ingen hul komedie og endnu mindre et forargeligt skalkeskjul for lave beregninger mellem to slægter, der vil vriste magten af hinandens hænder; det er tvertimod et af de største øjeblikke i vor historie. Den mægtigste personlighed vort fædreland har frembragt, er stedt for en afgørelse, der bringer hans sjæl til at dirre; medens den storslåede olding, der ligesom med den ene fod står i fortidens minder, som den eneste tilbageblevne af dens mange eventyrlige skikkelser, og med den anden i Sydens stille klostercelle, udtaler kaldets ord og bønfaller ham om at modtage det, og den ridderlige konge giver sit bifald og sin fortrøstning til vennens ubegrænsede evner tilkende. Det er et af de store øjeblikke, der virker opløftende gennem tiderne, fordi de åbenbarer uforgængelige tanker og lader det komme til fuldt og fyldigt gennembrud i ydre handling og ligesom dramatisk situation, hvad der bevæger sig i enhver der skal følge et stort og afgørende kald. I sandhed, dette billed bør stå hen i vor historie, uanfægtet af nogen tvivl og af noget forsøg på at formindske dets træk; thi vi har ikke råd til at ødsle med fortidens storhed, men må holde den frem og se op til den med ydmyghed og med fortrøstning!
